

Фемінітиви: долаємо гендерну дискримінацію у мові й мовленні

1

- 1. ВИЗНАЧЕННЯ І ПІДҐРУНТЯ**
- 2. ПОНЯТТЯ ПРО ГЕНДЕР**
- 3. НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ**
- 4. ГЕНДЕРНОЧУТЛИВА МОВА**
- 5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Чи однаково важливо
ЩО і **ЯК** ми говоримо?

ВИЗНАЧЕННЯ І ПІДҐРУНТЯ

3

1

Гендерна лінгвістика -

(лінгвогендерологія)

напрямок лінгвістики, що вивчає взаємозв'язок та взаємовплив мови як системи, мовної картини світу людини та її статі й гендера.

ГЕНДЕРОЛОГІЯ

ГЕНДЕРНА ЛІНГВІСТИКА

Гендерна філософія

Гендерна психологія

Гендерна соціологія

...

Джерела і підґрунтя гендерної лінгвістики

5

антропоцентризм

постмодернізм

феміністська
критика мови

“теорія мовної
відносності”
Сепіра-Уорфа

необхідність
дослідження

ПОНЯТТЯ ПРО ГЕНДЕР

6

2

Як писати: гендер чи ґендер?

7

ВАРІАНТ «**ГЕНДЕР**» ТРЕБА ПИСАТИ ВІДПОВІДНО ДО ПРАВИЛ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ (§87), ЗА ЯКИМ У СЛОВАХ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ – ЗАГАЛЬНИХ НАЗВАХ ЛІТЕРА **G** ПЕРЕДАЄТЬСЯ ЛІТЕРОЮ **Г**, НАПРИКЛАД: *АВАНГАРД* (ВІД ФРАНЦУЗЬКОГО *AVANT-GARDE*), *ГЕНІЙ* (ВІД ЛАТИНСЬКОГО *GENIUS*).

Термін “ГЕНДЕР”

англ. gender < грец.
γένος (γένεος) – ‘рід’

**Формування
змісту
терміна
«гендер»
відбувалося
кількома
етапами:**

- **I. Г. як лексико-граматична категорія.**
- **II. Г. - синонім терміна «стать».**
- **III. Г. - самостійний соціальний термін => соціальна стать.**
- **IV. Розширене розуміння терміна «гендер» => історико-культурологічна категорія.**
- **V. Утворення складних термінів з компонентом «гендер».**

ГЕНДЕР

комплекс культурних і соціальних характеристик, що охоплює всі сфери діяльності людини;

<http://krona.org.ua/gender.html>

самоствійна, не зумовлена біологічною статтю, конструйована культурою та суспільством характеристика людини, щось, чого люди не мають як даність, а (осмислено чи неосмислено) показують / транслують / демонструють, взаємодіючи з різними людьми у різноманітних інституціональних ситуаціях.

НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

10

3

Напрями досліджень

11

- Які засоби мови використовуються для конструювання гендерної ідентичності?
- Як впливає міжкультурна комунікація на конструювання гендера?
- Який ступінь взаємозв'язку між лінгвістичною категорією роду й екстралінгвістичною категорією статі у різних мовах і культурах?
- Як екстралінгвальна реальність впливає на процеси мовного конструювання гендера і їх динаміку?
- Як відображається культурна експансія і процеси глобалізації на гендерному параметрі особистості?
- Як змінюється гендер з часом?

Дослідження в Україні

12

- **терміносистема й методологія гендерної лінгвістики**
(М. Дмитрієва, Л. Ставицька, О. Семиколенова, О. Артемьєва);
- **вивчення у лексичній та граматичній системі мови гендерної асиметрії, гендерних стереотипів, сексизму:**
 - назви осіб за статтю (жіночою: М. Брус, А. Нелюба, Я. Пузиренко; чоловічою: А. Архангельська);
 - функціонування й вербалізація гендерних стереотипів (Т. Сукаленко, Л. Павлюк, О. Малахова);
 - творення гендерних образів, характерів (В. Слінчук, Н. Білоус);
 - гендерний аспект перекладознавства (О. Сизова, Є. Кононенко);
 - сексизм у мові (В. Кудря, О. Маслова); - дослідження мови квір-ідентичностей (Є. Виноградов).
- **гендерний аналіз дискурсів**
 - політичного (О. Зарецький, Л. Бессонова), - рекламного (О. Маслова), - медійного (О. Фоменко, О. Маслова), - електронного або інтернет-дискурсу (О. Соколинська);
 - дискурсивний аналіз (Т. Біленко);
 - концептосфера мови в гендерному аспекті аналізу (Е. Мінаєва, О. Бондаренко, О. Хаджиоглова, О. Мирончук);
- **проведення зіставних досліджень на матеріалі як споріднених, так і неспоріднених мов для виявлення гендерних асоціацій у різних мовах;**
- **аналіз письмової та усної форм мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок з позиції мети висловлювання, стратегій і тактик**
 - комунікація в гендерному аспекті (Л. Шутова, О. Руда).

ГЕНДЕРНОЧУТЛИВА МОВА

13

4

(АНГЛ. NON-SEXIST LANGUAGE)

**- УСНЕ ЧИ ПИСЬМОВЕ ВИСЛОВЛЕННЯ,
ПОЗБАВЛЕНЕ АНДРОЦЕНТРИЗМУ,
СЕКСИЗМІВ
І БУДЬ-ЯКИХ ІНШИХ ДИСКРИМІНАЦІЙНИХ
ФОРМ І СМИСЛІВ**

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ МОВИ

14

АНДРОЦЕНТРИЗМ

- виявляється в різних царинах – у мові, історії, філософії, літературі, біології тощо – коли центром, вихідною точкою чи нормою мислиться чоловік, а жінка чи жіноче постає як “інше”, менш важливе, або похідне.

АНДРОЦЕНТРИЗМ У МОВІ

- відображення у мові “нормативності” чоловічого і “другорядності” жіночого, передусім через уживання форм чоловічого роду для позначення осіб обох статей.

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ У СИСТЕМІ МОВИ

15

ВЕЛИКИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (в 11 т.)

4540 назв осіб чоловічої і жіночої статі

34,1 % – мають **тотожне лексичне значення** і можуть бути використані в однаковому контексті

3,2 % – «паралельні» назви осіб жіночої і чоловічої статі **із неоднаковим лексичним значенням**, як *годувальник / годувальниця, пілот / пілотка, друкар / друкарка*,

59,9 % – іменники **чоловічого** роду,

2,6 % – назви осіб **жіночої** статі.

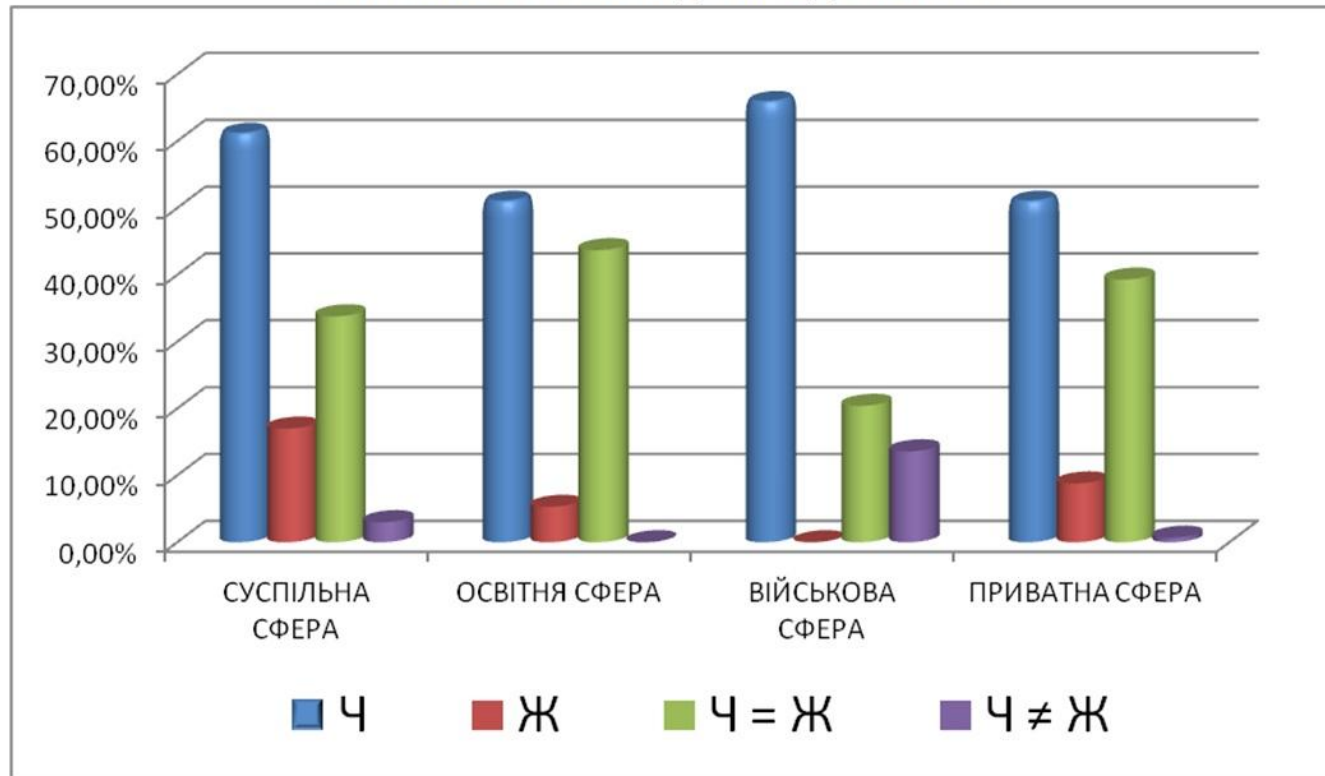
(за результатами дослідження В.Літвінової)

ГЕНДЕРНА АСИМЕТРІЯ У СИСТЕМІ МОВИ

16

- у формі жіночого роду зафіксовані, як правило, лише **назви не дуже престижних, низькооплачуваних професій**:
ворожка, манікюрниця, медична сестра
- **акушерка** – «жінка із **середньою медичною освітою**, яка має право самостійно надавати медичну допомогу при пологах»,
але **акушер** – «**лікар-фахівець** з акушерства»

**ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КІЛЬКОСТІ ІМЕННИКІВ –
НАЗВ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ І ЖІНОЧОЇ СТАТІ ЗА СЕМАНТИКОЮ
У РІЗНИХ СФЕРАХ ЛЮДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

Ч – іменники чоловічого роду

Ж – іменники жіночого роду

Ч = Ж – іменники чоловічого і жіночого роду з однаковою семантикою

Ч ≠ Ж – іменники чоловічого і жіночого роду з відмінною семантикою

*відсоток від загальної кількості одиниць у цій групі

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

18

СТРАТЕГІЯ ФЕМІНІЗАЦІЇ

- стратегія реформування мови, яка полягає в послідовному вживанні фемінітивів і відповідно униканні загального чоловічого роду

СТРАТЕГІЯ НЕЙТРАЛІЗАЦІЇ

- стратегія реформування мови, яка полягає у послідовній нейтралізації граматичного роду, зокрема, завдяки збірним поняттям, словам спільного роду або іншим лексичним засобам

Андроцентризм у мові:

а) використання при звертанні до осіб обох статей тільки іменників чоловічого роду у формі **однини**:

*Дорогий друже!
Любий першокласнику!
Шановні читачі!*

*Дорогі друзі!
Любі першокласниці й першокласники!
Шановна читацька аудиторіє!*

Андроцентризм у мові:

б) використання при звертанні до осіб обох статей тільки іменників у формі **множини**, що утворені від іменників чоловічого роду:

*Шановні журналісти!
Дорогі студенти!*

*Шановні журналістки й журналісти!
Шановна медіаспільното!
Дороге студентство!*

Андроцентризм у мові:

в) використання у поєднанні із займенником дієслова у формі минулого часу чоловічого роду:

Якщо ти здатний відчувати слово...

Якщо ти можеш відчувати слово...

Якщо ми здатні відчувати слово...

Андроцентризм у мові:

г) узгодження дієслова з іменником у формі чоловічого роду однини, якщо йдеться про жінку:

***Провідний науковий співробітник
Інституту світової економіки і
міжнародних відносин НАН України,
доктор політичних наук
І. І. Погорська зазначив ...***

Андроцентризм у мові:

г) узгодження дієслова з іменником у формі чоловічого роду однини, якщо йдеться про жінку:

**Провідна наукова співробітниця /
інституту світової економіки і міжнародних
відносин НАН України, докторка політичних
наук І. І. Погорська зазначила...**

якщо ще важко сприймаються слова *директорка, завідувачка,*
то хоч використовуйте суфікс і закінчення жіночого роду:

Директор департаменту повідомила...

Мовний андроцентризм у шкільних підручниках

24

16 Інші соціальні гарантії встановлені законами.

На військову службу за контрактом приймаються

громадяни віком від 18 до 40 років, які визнані військово-лікарськими комісіями придатними за станом здоров'я до проходження військової служби і мають відповідну фізичну підготовку, та жінки, які придатні за станом здоров'я до проходження військової служби в мирний час та відповідають вимогам проходження військової служби.

**Усі хто бажає проходити військову службу за контрактом,
звертайтеся до військових комісаріатів м.Києва**

Адреси та телефони військових комісаріатів міста Києва

Голосіївський РВК

вул. Велика Васильківська, 104-б, тел. 354-71-55

Печерський РВК

вул. Командарма Каменєва, 1, т. 285-03-50

ЧАРІВНІ КАЗКИ

У 2 класі ти читав казки про тварин. Тепер пропонуємо тобі поринути у світ **чарівних** казок. Їх герої мають надзвичайну силу, а за допомогою чарів відбуваються дивовижні перетворення.

Читати казки треба розповідним тоном, наспівно передаючи віршовані повтори. З особливою, таємничою, інтонацією потрібно читати зачин.

Який відпочинок обрати?

Ти, певно, чув, що найкращий відпочинок — це зміна діяльності. Фізичну працю чергують з розумовою або з пасивним відпочинком. Працю у приміщенні — з відпочинком на свіжому повітрі, а роботу надворі — з домашнім затишком.

Відпочинок буває: а) активний; б) пасивний. Розглянь мал. 50 і об'єднай види відпочинку за цими видами.

В українській мові понад 13 продуктивних суфіксів, які утворюють фемінітиви

27

Зі суфіксом -к-

Агентка Архітекторка Біоенергетичка Ветеринарка Викладачка Виступантка Депутатка
Дизайнерка Директорка Дисертантка Докторантка Екстатичка Завідувачка Канцлерка Керівниця
Космонавтка Лауреатка Лідерка Композиторка Міліціонерка Містичка Отаманка Піратка Президентка
Прем'єрка Програмістка Продисерка Професорка Редакторка Режисерка Рушівка Сенаторка-демократка
Словникарка Слiвдиректорка Прес-секретарка Фанка Фанівка Фотографка Юристка

Зі суфіксом -ин-

Борчиня Видавчиня Ворогиня Інкшиня Місткня
Мовчиня Продавчиня Шефиня Фахівчиня
Філологиня Фотографиня Членкня

Зі суфіксом -ес-

Критикеса Фотографеса

Зі суфіксом -иц-

Вродливниця Достойниця Детективниця Керівниця
Мисливиця Незайманця Оскароносиця Перегонниця
Переможниця Речниця Співзасновниця

**Олександр
Данилович
Пономарів**

доктор філологічних
наук, професор

-- Чи доцільно вживати жіночі відповідники назв професій:
дизайнерка, прем'єрка?

-- **Доцільно**. Коли чоловічі посади чи професії опановують жінки, то утворюються й слова на позначення їх:
директорка, завідувачка, лікарка, організаторка.
Так само *дизайнерка, лідерка, прем'єрка.*

http://www.bbc.co.uk/ukrainian/blogs/2014/05/140515_ponomariv_blog_19.shtml

Свої запитання професорові надсилайте на адресу **bbc.ukrainian.kiev@bbc.co.uk**

**Микола
Миколайович
Пилинський**

доктор філологічних
наук, професор

«Норма літературної мови – це реальний, історично зумовлений і *порівняно* стабільний мовний факт, що відповідає системі і нормі мови і становить єдину можливість або **найкращий для даного конкретного випадку варіант, відібраний суспільством на певному етапі його розвитку** із співвідносних фактів загальнонародної (національної) мови в процесі спілкування»

С. 94

Пилинський М. М. Мовна норма і стиль. – К., 1976. – 255с.

**Михайло
Андрійович
Жовтобрюх**

доктор філологічних
наук, професор

«Питання норми пов'язується з існуванням у мові не одного, а кількох однозначних або синонімічних елементів, що перебувають в опозиції до інших однорідних елементів її системи. **Варіантність норми дозволяє кожному мовцеві добирати саме ті її засоби, з допомогою яких він може якнайкраще висловити свої думки і почуття»**

С. 56

Жовтобрюх М. А. Українська літературна мова. К., 1988. – 424 с.

34,1 % з них

(1548, тобто 774 пари)

— з однаковим лексичним значенням і можуть бути використані в однаковому контексті

(студент / студентка,
аспірант / аспірантка,
експерт / експертка)

*відсоток від загальної кількості проаналізованих одиниць

ВЕЛИКИЙ ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (в 11 т.):

4540 назв осіб чоловічої і жіночої статі

(за результатами дослідження В.Літвінової)

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

32

- **Використання наявних фемінітивів**

- *студентка, учениця, учителька, автомобілістка ...*

- **Утворення фемінітивів**

- *психологиня, директорка, керівниця, агентеса*

- **Використання одночасно паралельних форм і жіночого, і чоловічого роду**

- *авторки й автори, учительки/-і, студенток/-ів*
- *(журналіст(к)и, читачів/ок)*

- **Використання збірних іменників та описових конструкцій**

- *студентство, аспірантство, читацьке / глядацьке коло, аудиторія (замість читачі / глядачі), журналістська / медійна спільнота (замість журналісти)*

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

33

- **Використання наявних фемінітивів**
- *студентка, учениця, учителька, автомобілістка ...*

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

34

- **Утворення
фемінітивів**
- *психологиня,
директорка, керівниця,
агентеса*

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

- **Використання одночасно паралельних форм і жіночого, і чоловічого роду**
- *авторки й автори, учительки/-і, студенток/-ів*
- *(журналіст(к)и, читачів/ок)*

Шляхи уникнення андроцентризму в мові

36

- **Використання збірних іменників та описових конструкцій**
- *студентство, аспірантство,*
- *читацьке / глядацьке коло, аудиторія*
(замість читачі / глядачі),
- *журналістська / медійна спільнота*
(замість журналісти)

МОВНИЙ СЕКСИЗМ

37

Лінгвістичний сексизм, статева дискримінація у мові -

Лінгвістичний сексизм наявний тоді, коли мова:

- вираження в мові чи мовними засобами тенденційних поглядів і переконань, які принижують, вилучають, недооцінюють та стереотипізують жінок за статевою ознакою:
- «жінки розумніші за чоловіків»
- «чоловіки розумніші за жінок»
- «керівні посади – не для жінок»
- «та хіба він справиться з дитиною!»

- “виключає” жінок як меншість та окреслює їх як істот, відмінних від чоловіка;
- змальовує жінок як таких, що залежні та підпорядковуються чоловікові;
- ігнорує досягнення жінок, внаслідок чого їм відмовляють у поведінці, зацікавленнях та можливостях, що виходять за рамки стереотипів;
- виключає із мовного дискурсу відображення специфічно жіночого досвіду.

Прем'єр розповів, коли візьме собі в міністри жінку.

Жінки та політика – особи однієї статі. Обидві привабливі та підступні. Обидві багато обіцяють і не завжди виконують.

Треба лише уважно слухати гідів, щоб не вийшло, як в оповіданні Стейнбека: «А тепер, якщо дами на хвилинку замовкнуть, ми почуємо шум Ніагарського водоспаду» .

Коли пані Бойко подає заяву на роботу, а чоловіки, обговорюючи кваліфікацію кандидаток, кажуть: «Вона – вродлива».

Мовний андроцентризм у шкільних підручниках

40

Обговоріть ситуації.

ЯК ТО БУВАЄ

У одних дівчаток у хатці порядок.
Заглянути мило, так тут чисто й біло.
Чистенькі горнятка, заметена хатка,
стіл і лави вмиті, аж любо дивитись.
А в других дівчаток такий є порядок:
свині в сінях риють, пси посуд миють,
неметена хата, сміття страх багато,
а ложки під лавою поросли муравою.

З «Українського дошкілля»

Мовний сексизму шкільних підручниках

- 491.* Школярі Василько, Андрійко, Данилко і Сергійко зібрали 326 кг моркви. Василько зібрав 37 кг моркви, що у 3 рази менше, ніж Андрійко, а Данилко і Сергійко зібрали моркви порівну. Хто зі школярів був найпрацьовитішим?
- 492.* Чотири робітники Іван, Петро, Степан і Павло виготовили 160 деталей. Іван виготовив 81 деталь, що у 3 рази більше, ніж Петро, а Степан і Павло виготовили деталей порівну. Хто з робітників працював найгірше?
- 493.* Буратіно живе на відстані 1 км 200 м від школи. Уроки в школі починаються о 8 год 30 хв ранку. Буратіно робить за хвилину 120 кроків, середня довжина кроку — 40 см. О котрій годині Буратіно має виходити з дому, щоб приходити до школи за 10 хв до початку занять?
- 494.* Марійка за 6 хв може почистити 24 картоплини, а Наталка за 9 хв — 45 картоплин. За скільки хвилин спільної роботи вони почистять 198 картоплин?

Мовний сексизму шкільних підручниках

664.° Петрик прочитав $\frac{4}{9}$ книжки, в якій 180 сторінок. Скільки сторінок прочитав Петрик?

665.° Галинка зліпила 160 вареників з м'ясом і з картоплею, причому вареники з м'ясом становили $\frac{5}{8}$ усіх вареників. Скільки вареників з м'ясом зробила Галинка?

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

43

5

Перспективи розвитку гендерної лінгвістики

44

УСТАЛЕННЯ

- термінологічного апарату
- методології
- лінгвістичної гендерної експертизи

ДОСЛІДЖЕННЯ

- гендерної асиметрії в системі мови
- стратегій фемінізації і нейтралізації
- мовних лакун маскулінитивів та фемінітивів
- комунікації, дискурсів, картин світу

АНАЛІЗ

- впливу на **динаміку мовної норми**
- необхідності зрушень у деяких характеристиках офіційно-ділового, наукового й публіцистичного стилів
- можливостей та труднощів **реформування позицій рубрикатора професій**

ЛІТЕРАТУРА З ТЕМИ

45

- *Гендер для медій: Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За редакцією Марії Маєрчик (голова редколегії), Ольги Плахотнік, Галини Ярманової. – Київ: Критика, 2013. – 217 с. – <http://www.ua.boell.org/web/650-679.html>*
- *Гендерная лингвистика в Беларуси и Чехии: беседуют Катерина Кедрон и Александр Першай [Електронний ресурс]. – <http://eb.by/JD2>*
- *Нелюба А.М. «Гендерна лінгвістика» і малопродуктивні словотворчі засоби / Лінгвістика. – 2011. – № 1 (22). – С. 135 – 142.*
- *Нелюба А.М. Інноваційні зрушення в українському жіночому словотворі / Лінгвістика. – 2011. – № 2 (23). – С. 49-59. // – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ling/2011_2/8.pdf.*
- *Малахова О.А. Гендер у сучасній українській лінгвістиці: джерела й перспективи / Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: зб. Матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (27-29 квітня 2011 р). –Тернопіль, 2011. – С. 366-369.*
- *Малахова О.А. Гендерночутлива мова vs дискурсивні влади: актуальні питання гендерної лінгвістики в Україні. - Гендерний журнал “Я”: Гендер. На часі. – Харків: ГІАЦ «КРОНА», 2014. – № 2 (36). – С. 53-37. – <http://krona.org.ua/zhurnal-ya.html>*
- *Малахова О.А. Ми у мові і мова в нас або Мова і гендер // Гендерний журнал «Я»: Гендер і медії. – Харків: ГІАЦ «КРОНА», 2012. – № 3 (31). – С. 24 – 26. – <http://krona.org.ua/zhurnal-ya.html>*

Віртуальна консультація на сайті www.krona.org.ua

46

Олена Малахова

кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри української мови,
директорка Гендерного центру Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
експертка й тренерка ГІАЦ «КРОНА»,
членкиня робочої групи з питань політики гендерної рівності та протидії
дискримінації у сфері освіти МОН України

omalakhova@ukr.net